

שו"ת יחל ישראל סימן כ

טבילה במקוה חם בשבת

ראשי פרקים:

מנהג החסידים לטבול בשבת במקוה חם. המנהג ע"פ האר"י והבעש"ט. דעת הגר"א לאסור. כמה שיטות בחימום המקוה לשבת. סוגיא דגזירת מרחצאות. היתר הק"נ לחלק בין רחיצה לטבילה. השגת הנוב"י. תי' האמרי נועם והמשנה שכיר. שיטת הרשב"א והר"ן בגזירת הבלנים. שיטת הרמב"ם. חילוק רע"א אם נעשה מעשה בשבת. מבאר דהיתר רע"א אינו בכל גופו. ההיתר בהחם מע"ש ובשעון שבת וכו'. עוד היתר ע"פ האבני צדק והמהרש"ם בסגירת מנעול. עוד היתר הואיל ואסור בחמין. ע"פ הנוב"י דאיסור פושרין רק כנגד המדורה. מיישב סתירת המ"ב. דעות האחרונים בגדר הפושרין. האם להתיר לתוספת קדושה. גם למתירים לטבילה בלבד.

נהגו חסידים ואנשי מעשה לטבול במקוה טהרה חם בבוקר יום השבת, כמנהגם בימי חול, לטבול קודם התפילה. אין את נפשי להיכנס בין ההרים הרמים שדנו בשאלה זו, אלא אבקש למצוא אופני היתר למנהג זה, שאף שרבים מגדולי הפוסקים כתבו לאסור, מ"מ נהגו גדולים וצדיקים לקיים המנהג, ומתוך הדברים נלמד כי יש להם על מה שיסמוכו.

א

בראשית הדברים אדגיש שלא באו הדברים כהוראה למעשה, אם מותר לטבול במקוה בשבת. בפרט שכבר נהגו רבים מקדמת דנא להדר בטבילה דוקא ביום שבת קודש קודם התפילה, כפי שמקובלנו מפי תלמידי הבעש"ט זיע"א, ומקורם טהור מרבינו האריז"ל שכתב בשער הכוונות (ענין שחרית של שבת דף עג) שיש להקפיד לטבול בצפרא דשבתא. ובעל השל"ה הביא ב"מסכת שבועות" בהנהגת ליל שבועות מהזוהר הקדוש שצריך לטבול באשמורת הבוקר דיום מתן תורתנו, ועל כרחך דלא חשו לאיסור בטבילה זו. מאידך ידועה שיטתו של רבינו הגר"א מוילנא זיע"א, שכתב לאסור הטבילה ביום השבת, אם משום איסור סחיטה ואם משום מתקן, כהבנת המשנה ברורה סי' שכו (ע"ש שהאריך בבה"ל בשיטת האוסרים ומסתפק בדעתם איזו טבילה אסורה).

אשר על כן, לא באתי בשורות דלקמן אלא לברר מקחן של ראשונים כמלאכים, ולהביא מקור להיתרם של החסידים הנוהגים להקפיד בטבילה זו, שיש להם על מה שיסמוכו לטבול בשבת אף במים חמים. אע"פ שנאסרה רחיצה בחמין בשבת, וכמו שנפסק בשו"ע (סימן שכו סעיף א), ע"ש.

ונקדים ונאמר כי לא דבר של מה בכך הוא, כיוון שעל המיקל בהלכה זו ללא סברא מנומקת, אמר רבא במסכת שבת (מ, א) "האי מאן דעבר אדרבנן שרי למיקרי ליה עבריינא". ולפיכך יש לעיין בענין היטב להצדיק מנהג החסידים.

תחילה עלינו להבהיר כי ישנם אופני חימום שונים ממקוה אחד לחברו, וממילא יש ביניהם ג"כ חילוקים לגבי ההלכה של טבילה בשבת.

אחת השיטות בחימום המקוואות היא כך: מחממים את מי המקוה בערב שבת, ומכסים את הבור במכסה אלומיניום על מנת לשמור על חום המים. בשבת בבוקר מסיר ראשון הטובלים את המכסה וטובל במים, שחוממו לגמרי רק מערב שבת. לעומת זאת, יש מקוואות אשר בהם מתחממים המים באמצעות רדיאטור, המופעל מערב שבת למשך כל הזמן בטמפרטורה נמוכה, והוא מכוון באופן שהמים הולכים ומתחממים, עד שבשעות הבוקר של יום השבת, המים חמים דיים (בכה"ג יש להקפיד לכתחילה שטרם כניסת השבת יהיו המים חמים בשיעור שהיד סולדת בו). ישנה אפשרות חימום נוספת, הנפוצה במקוואות חדשים יותר, בהם מופעל הרדיאטור שבתוך המים באמצעות טרמוסטט, השומר שטמפרטורת המים תישאר כל הזמן במידת החום הרצויה, כך שבכל עת שהמים מתקררים במקצת מופעל הרדיאטור, ולאחר שחוממו המים דיים הוא כבה מאליו.

אפשרות נוספת לחמם מקוה בשבת, היא ע"י כיוון שעון שבת שיפעיל את הרדיאטור בשבת לפנות בוקר כמה שעות לפני בוא הטובלים. אמנם, כיום שיטה זו אינה נפוצה, ומ"מ עלינו לברר מה דינם של אותם מקוואות

שמימיהם חוממו בשיטה זו. לגבי עצם דין שעון שבת ראה בסוף הסימן הקודם (יט), שם דנתי בדבר שעון שבת המפעיל מכשירים אלקטרוניים, אם יש לחוש משום דין "כחו" בשבת דאסור, או שגדרו כדן "כח כחו", אשר לגביו ישנה מחלוקת מה דינו. דלשיטת הרדב"ז בתשובה שרי להשתמש בכח כחו בשבת, ומאידך ידועה שיטת החזו"א לאיסור (ראה חזון איש חידושי ב"ק סי' יד אות י, וע"ע אור שמח פ"ט מהל' שבת ה"ב). צד נוסף שהעליתי דאפשר דהוי רק גרמא דמותר לכו"ע (כמבואר בשו"ע סי' שלד סעי' כב), שם הבאתי מדברי האחרונים העוסקים בסוגיא זו. כמו"כ יש לדון בשאלה זו, גם במקומות בהם מחממים את המקוה ע"י רדיאטור המופעל באמצעות שעון שבת לכמחצית השעה, ולאחר מכן כבה וחוזר חלילה.

ב

בשבת (מ, א) מובא: "מאי עוברי עבירה, דא"ר שמעון בן פזי אמר ריב"ל משום בר קפרא בתחלה היו רוחצין בחמין שהוחמו מע"ש, התחילו הבלנים להחם בשבת ואומרים מערב שבת הוחמו. אסרו את החמין והתירו את הזיעה, ועדיין היו רוחצין בחמין (שחוממו מבעו"י) ואומרים מזיעין אנחנו. אסרו להם את הזיעה והתירו חמי טבריה, ועדיין היו רוחצין בחמי האור ואומרים בחמי טבריה רחצנו, אסרו להן חמי טבריה והתירו להן את הצונן. ראו שאין הדבר עומד להן (שלא היו ציבור יכולין לקבל, מתוך שאסרו להם את הכל) התירו להן חמי טבריה וזיעה במקומה עומדת (לאיסור). אמר רבא האי מאן דעבר אדרבנן שרי למיקרי ליה עבריינא, כמאן כי האי תנא" (דאמר לעיל משהתחילו עוברי עבירה התחילו לאסור הזיעה. והרי לא נאסרה אלא ע"י הרוחצין בחמין מאתמול ואומרים מזיעין אנחנו ואין כאן אלא עבירת דבריהם שאסרו את החמין - רש"י).

גזירת המרחצאות (או גזירת הבלנים, כלשון הראשונים), נגזרה ע"י חז"ל בתקופה קדומה ומדברי התוספות ישנים (שבת לט, ב) משמע שגזירה קדמונית היתה עוד לפני תקופת המשנה, ומכך הוא מסיק שאי אפשר לומר שהמשנה תחלוק על גזירה זו. וראה בחתם סופר (שם כה, ב ד"ה נשיתי טובה) הסובר שגזירה זו נגזרה עוד בימי ירמיהו הנביא שהיה בסוף ימי בית המקדש הראשון עי"ש. ובראשונה יש לדון דהרי כל הסוגיא בגמ' איירי בשאלת הרחיצה במים חמין בשבת, ויל"ע האם יהיה דין טבילה כדן הרחיצה, ואף עליה גזרו חז"ל את גזירת הבלנים. עוד יש לדון אם גם במים פושרים שאינם חמים כלל, נאמרה גזירת חז"ל זו. ולכאורה ע"פ יסוד המחלוקת שבין הגר"א ושאר הפוסקים, ניתן לפשוט גם ספק זה.

ג

הקרבן נתנאל (פרק במה מדליקין סי' כב אות ק) כתב: "ומכאן אני מתנגד למה שכתב בשו"ת חכם צבי סימן י"א להתיר טבילת אשה במי חמין בע"ש בין השמשות, ע"ש באריכות. והלא לפי שיטתו שם דמקוה חמין בכלל גזירת מרחצאות, א"כ הוי תרתי מילי דסתרי אהדדי, אם בין השמשות יום הוא לענין שבת, הוי יום לענין ספירת ז' ואין ראוי (ת) לטבול ביום ז'. ואי הוי לילה לענין ספירת ז', א"כ הוי לילה לענין איסור שבת. וצ"ל דהוי בין השמשות מן היום ומן הלילה, וחשבינן לספירת ז' לילה, ולענין שבת יום, ולפי מה שהוכיח רבי יונה לחומרא הוי דאמרין (דבין השמשות מקצתו מן היום ומקצתו מן הלילה, עי"ש בדברי הרא"ש) ולא לקולא, ובעיקר הדין כתבתי באריכות שטבילת מי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזרת מרחצאות".

והעולה מדברי הקרבן נתנאל שכל גזרת המרחצאות נאמרה אך ורק לענין רחיצה בעלמא, ולא לענין טבילה. וא"כ אין לאסור הטבילה בחמין בשבת, אמנם הקרבן נתנאל כתב דינו בסתמא על מקוה שמימי הוחמו מערב שבת, וא"כ אי אפשר להתיר על פי דבריו מקוה שמימי נתחממו גם בש"ק ע"י שעון שבת או טרמוסטט, ולצורך כך צריך לברר תחילה מה דינם של שעון שבת או טרמוסטט ולהוכיח שאינם בגדר "כחו" לענין איסור דשבת, וכדלעיל.

ובשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת סימן כד) הביא דברי הקרבן נתנאל, אך העיר על דבריו בכתבו: "ואמנם כתב מלתא בלי טעם ובלי ראיה ומפליג לומר שכתב באריכות, ואין לנו לסמוך על דבר שלא בירר לנו טעמו" (כי אמנם כתב הקרבן נתנאל כי האריך בדבר מדוע אין טבילה בשבת בכלל גזירת מרחצאות, אמנם לא זכינו לאורו, ואין אנו יודעים על מה סמך דבריו).

ברם, בשו"ת מגדל השן (הובא בשו"ת משנה שכיר דלהלן) מובא תשובת הגה"ק בעל אמרי נועם מדז'יקוב זצ"ל, שכתב בזה"ל: "אגב אודיעהו הערה אחת בעניין להחם המקוה מע"ש שהתיר בעל קרבן נתנאל, ואמר דטבילה לא גזרו גזירת מרחצאות, והנודע ביהודה צווח עליו דאין זאת אלא דברי נביאות. ולדעתי מוכרע הדבר בגמרא דשבת (לט, ב), דרבי מאיר סובר, דשטיפה אסור אפילו בצונן ואפילו בקרקע, והלא משנה מפורשת בביצה יז ע"ב: ב"ה אומרים כלים מלפני השבת ואדם בשבת, ומסתמא רבי מאיר כבית הלל, רק דחולק הוא דלשם רחיצה אסור בצונן אבל לשם טבילה זו לא היתה בכלל גזירת חכמים".

בשו"ת משנה שכיר להר"י טייכטל הי"ד אסף כעמיר גורנה יישובים רבים לשיטתו של הקרבן נתנאל בכחא דהיתירא בטבילה בחמין בשבת, והביא דבשו"ת נחלת שמעון (סי' יא) ובספר סדרי טהרה (סי' קצו סעי' ט ד"ה ובאמת) הוכיחו דברי הקרבן נתנאל. ובשלהי הדברים כתב: "עד כאן הארכתי לברר מקחו של צדיק רבינו בעל קרבן נתנאל, בחידושו שחידש דטבילה במקוה לא הוי בכלל גזרת חכמים, וכתב דהאריך להוכיח כן. ואנו לא זכינו לדבריו, והראיתי להוכיח שיש לדבריו פנים בהלכה, ואולי כיוונתי לדעתו, ואם לא בכולה על כל פנים במקצת מן הדברים ברור בעיני שהיה מכין לזה, כי הערתי מקורו, ומקור מקומו טהור מן הש"ס ופוסקים".

ד

אמנם עוד אפשר לומר בפנים אחרות, ואפילו אם לא נלך בדרכו של הקרבן נתנאל לומר כי אין כלל גזירת מרחצאות על הטבילה במקוה, ובהקדם קושית הראשונים בביאור הסוגיא, דהרי שנינו בפרק הנזקין (גיטין נז, א) נחשדו ישראל על השביעית ולא נחשדו על השבתות. וא"כ אמאי נחשדו בבבלנים שיחממו את המים שבמרחצאות בשבת.

הר"ן (בסוגיא יח, ב מדפי הרי"ף) מתרץ דבוודאי אין לחשוש שהבבלנים עשו מלאכת הבערה לחימום המים בשבת גופה, "אלא שהיו נותנים שם עצים מבערב סמוך לחשיכה, והם מתבערים והולכים כל השבת, ואיכא למיחש שמא יחתה בגחלים והכי איתא בירושלמי בהדיא". וכדברים האלו כתב הרשב"א בסוגיא על כך, שהקשה: "וכי מה אכפת להן אם היתה דולקת והולכת בשבת, והתניא פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה ומתמלאת והולכת כל השבת כולה? ויש לומר דכיון שנקביו פתוחין והוא דולק והולך בעודו רוחץ בו ודאי אתי לחתויי ולפיכך אסרו בדולק בשבת".

אמנם הרמב"ם לא ביאר כן הסוגיא, אלא כפי פשטות הגמ'. וכך כתב בהלכותיו (פכ"ב מהל' שבת ה"ב): "מפני מה אסרו חכמים ליכנס במרחץ בשבת, מפני הבבלנים שהיו מחמין חמין בשבת ואומרים מערב שבת הוחמו, לפיכך גזרו שלא יכנס אדם למרחץ אפילו להזיע, וגזרו שלא ישתטף כל גופו בחמין ואפילו בחמין שהוחמו מערב שבת".

והנה בשו"ע (או"ח סימן שכו סעיף ג) כתב: "אמת המים שהיא חמה, אסור להמשיך מתוכה אפילו מערב שבת סילון (פירוש, צינור), ופי הסילון יוצא חוץ לאמה ומימיו נשפכים לעוקא (פירוש, גומא) שבקרקע, ואם המשיכו אסורים אפילו המים שנכנסו לה מערב שבת ברחיצה ובשתיה". והמגן אברהם (ס"ק ד) כתב: "אסור להמשיך דהוי כמטמין בדבר המוסיף הבל. ודוקא אם ממשיך בצונן דרך סילון המוקף מכל צד, אבל אם המשיך מערב שבת צוננין לתוך חמין שיתערבו יחד שרי". וכתב ע"ז בהגהות רעק"א: "משמע דשרי אף ברחיצה אף דהמים נמשכו ובאו בשבת כיון דבהיתירא הוא, כההיא דפותקין מים לגינה ע"י בתוס'. ואף דחמין שהוחמו בשבת דרך היתר ג"כ אסור לרחוץ, כמ"ש המג"א בסק"ו. צ"ל דהכא עדיפא כיון דלא נעשה מעשה בשבת כלל".

וע"פ דברי הרעק"א יש יסוד גדול בביאור איסור הרחיצה בחמין וגדריו. כי לשיטתו מה שאסרו רחיצה בחמין שהוחמו בשבת ואפילו הוחמו בהיתר, היינו דווקא באופן שהמעשה נעשה בשבת, ואע"פ שנעשה בהיתר. אולם

¹ . יש אחרונים המדייקים בלשון הר"ן שכתב "ואיכא למיחש שמא יחתה בגחלים", ובלשון הרשב"א שכתב "ודאי אתי לחתויי", שהר"ן והרשב"א חולקים אם שייך דין גרופה וקטומה במקום היכר, כגון באופן שמקום העצים ושריפתם ייסגר על מנעול וכדו' דלהר"ן תועיל הנעילה ולהרשב"א לא. אך לכאורה אין הדברים מוכרחים, ואפשר פלוגתא למה לן. (וע"ע בהמשך בדעת שו"ת אבני צדק ודעת תורה למהרש"ם זצ"ל).

אם בשבת לא נעשה מעשה כלל, אע"פ שבפועל מתחממין המים בשבת (כההיא דפותקין מים לגינה - שהגינה מושקית בשבת), אין במים אלו איסור רחיצה כלל.

ומקור לדברי רעק"א הוא בתוס' (שבת לח, ב ד"ה מעשה) המבארים פעולת מעשה טבריא שהביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין ואסרו להם זאת חכמים, כך: "מבעוד יום הביאוהו כדפירש בקונטרס ואין שום איסור כלל, כדנניא בפרק קמא (יח, א) פותקין מים לגינה ומתמלאת והולכת כל השבת כולה. ואמרו (החכמים שבמשנתנו) ברחיצה גזירה שמא יערבם בשבת ולערבם בשבת אסור משום תולדות האור". והוכיחו התוס' מהברייתא דאע"פ דבציור של פותקין מים לגינה הרי במציאות פעולת ההשקיה נעשית בשבת, כיון שהמים במרוצתם ממשיכים להשקות את הגינה גם בשבת. בכ"ז מסקינן דאין איסור בכך מאחר שהאדם אינו עושה מעשה חדש ביום השבת, ולכן לא איכפת לן שהמים מגיעים בשבת.

ובאמת, כך פוסקים גם לגבי ממטרה בשבת, שמותר לפתוח את ברזי הממטרה בע"ש ולהשאירם פתוחים כפי הצורך. ומקור הדין הוא בדברי הברייתא הנ"ל, וראה ברמב"ם (פ"ג מהלכות שבת ה"ב) ובשו"ע (או"ח סי' רנב ה"ה) שפסקו כדברי הברייתא. וע"ע בספר ברית עולם (זורע אות ח) שכתב כן בשם החזון איש, ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' לא)².

אמנם צריך להוסיף שכל ההיתר הנובע מדברי הגרעק"א לא בא לומר שמותר לרחוץ כל גופו במים אלו, דזה אינו, כיון דעיקר הגזירה שגזרו על הרחיצה בחמין במקומה עומדת. וכל דבריו מיירי רק לגבי עצם ההיתר להשתמש במים אלו לרחיצת פניו ידיו ורגליו, ואפילו לרחיצת כל גופו פרט לאבר אחד. וכישוב הגמ' (לט, ב) לסתירת ה"מעשה שעשו אנשי טבריא" לגזירת המרחצאות. וכתבתי כן כי ראיתי לפוסקים חשובים שהתירו טבילה במקוה חמה בשבת, מכח דברי הגרעק"א אלו, ולכאורה אין מדברי הגרע"א לבדם ראייה להיתר טבילת כל הגוף, ועדיין צריכים אנו לעיקר יסודו של הקרבן נתנאל הסובר שהטבילה במקוה לא היתה בכלל גזירת המרחצאות.

ה

מעתה יש לדון עוד בדין מקוה שמימיו חמים, אם מותר לטבול בו בשבת כיוון שלא נעשה מעשה חימום בשבת אם לאו.

והנה, מקוה שחימומו מימיו מערב שבת, וכיסו את הבור במכסה שישמור החום, הרי אין הדבר צריך לפנים, דוודאי לא נעשה מעשה חימום במים אלו. אמנם לגבי מקוה שחימומו מימיו ע"י רדיאטור המופעל ע"י שעון שבת או ע"י טרמוסטט, נראה לכאורה שגם כשנתחממו המים בעזרתם בשבת לא מיקרי שנעשה מעשה על ידו בשבת, ומותרת בהם הרחיצה.

והנה בסימן הקודם (סי' יט בסופו ד"ה ובאשר) הבאתי שנחלקו האחרונים לגבי עשיית מלאכה ע"י שעון שבת, ועיין בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' קנז) שהתיר, והסכים עמו השואל ומשיב³. מעתה נימא הכי, מי שמסתמך על היתר האחרונים בהשתמשות בשעון שבת, הואיל ואע"פ שהשעון מכוון ע"י האדם, אין בפעולת הכיבוי וההבערה כל איסור דמעשה שבת, משום שההפעלה נעשית מערב שבת, ולפי זה גם בדין, נאמר דאף ששעון - השבת מדליק את המבער שברדיאטור ומכבהו אין בפעולה זו משום מעשה בשבת האסור. ולא תאסר הרחיצה בשבת במים אלו, דלא מיקרי שנעשה מעשה בשבת. ועל דרך זו נוכל לומר לגבי מקוה שמימיו מתחממים ע"י

² . אמנם אם בא לסגור את ברז המים, יש צורך להקפיד לסגור את הברז הראשי תחילה ולא להפסיק את הממטרות עצמן ממטרה אחר ממטרה - מפני החשש שבסגורו ממטרה אחת, יתגבר זרם המים בממטרה שעדיין פתוחה והוי ככחו. ע"ע בברית עולם הנ"ל מש"כ בשם החזון איש להחמיר, ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' לא אות ו) חולק על החזון איש, ואין כאן מקומו.

³ . במהדו"ת (סי' ה), וכן בשו"ת מהרש"ג (יו"ד סי' ז), ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ג סי' יז - יח) שאסף כעמיר גרנה דעות האוסרים והמתירים, וראה בחזון איש (או"ח סי' לח ס"ק יב - ד), ובשו"ת הר צבי (או"ח סי' קלח), וע"ע במאורי אש למו"ר הגרש"ז איערבך זצ"ל (פ"ב) ובמנחת שלמה (סי' יג) מש"כ בעניין זה.

רדיאטור הפועל בסיוע טרמוסטט המווסת חומו, שכל המשתמש במקרר או בתנור הסקה שרובם פועלים ע"י טרמוסטט, יוכל ג"כ לטבול במקוה אע"פ שהמים הוחמו בשבת באופן זה.

1

אופן היתר נוסף נראה ללמוד מדברי הר"ן והרשב"א הנ"ל, שהואיל וכל עיקר גזירת המרחצאות הוא מחמת החשש דשמא יחתה בגחלים כדי להוסיף חום למי המקוה. וגם בזמן הזה כשחיימום מי המקוה נעשה באמצעות רדיאטור המופעל ע"י טרמוסטט או ע"י בویلר, יש לחוש שמא יבוא הבלן להקטין או להגדיל את חום המים ע"י סגירת ופתיחת הברזים, או באמצעות הכפתורים המפעילים את מערכת חימום המים.

אמנם במקום שישנו היכר בכדי שלא יבוא לידי איסור חתייה אין כל חשש. ואכן, כבר הובא בדעת תורה (להגאון המהרש"ם, סי' שכו סעיף א) בשם שו"ת אבני צדק (או"ח סי' נז) שאפשר לסגור במנועול את ארון החשמל, ושוב אין כל חשש שמא הבלן ידליק או יכבה את המערכת לצורך חימום המים.

סניף נוסף להיתר מובא בדעת תורה שם שכתב: "והנה נשאלתי בדיון מקוה שהעמידו בה סאמווא"ר לחמם המים, ויש מניחים הגחלים בע"ש סמוך לחשיכה ובוערים בלילה כדי שיהיו המים חמים בשבת בבוקר, והשואל העיר מחשש דשמא יחתה, כמ"ש הר"ן פ"ג דשבת בהא דגזירת הבלנין בשם הירושלמי, והובא גם בקרבן נתנאל על הרא"ש שם ובשו"ע הרב וכו', והשבתי דמחשש חיתוי י"ל דכיון דאסור לטבול במים חמין הרבה אלא בפושרין, כמ"ש הח"צ ותשובות זרע אמת דלהפיג הצינה לבד שרי, א"כ לשיטת הרמב"ם ושו"ע סי' רנד אין לחוש בכה"ג לחיתוי, ומ"מ יש להחמיר לתלות מנועול". כוונתו, שהואיל והסכימו הפוסקים שיש איסור לטבול בשבת במקוה שהוא חם ביותר, והתירו רק במקוה שמימיו פושרין, אין לחוש שמא יבוא הבלן להוסיף בחימום המים ע"י הדלקת הבוילר או שינוי בפעולת הטרמוסטט והרדיאטור. אמנם גם הדעת תורה לא סמך לדחות החשש דשמא יחתה מכח סברתו זו, כי אם בתוספת החומרא של תליית המנועול על ארון החשמל והברזים, דאז יסור חשש החיתוי.

2

אופן נוסף להתיר הוא בטבילה במים פושרין, משום שעליהם לא נאמר איסור רחיצה. וכמו שכתב בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת או"ח סימן כד): "וע"ד שאלתו במקוה שנותנין לתוכה חמין, איך יתנהגו בטבילה בליל שבת. וראיתי דעתו שאפילו פושרין לא יהיו המים רק שתפיג צינון וכו'. ולדעתי מעולם לא נאסר רחיצה בפושרין רק בחמין, ואף שמדברי התוס' בשבת מ' ע"ב בד"ה מפני שמפשיר וכו', משמע קצת דגם בפושרין אסור, נראה לענ"ד דהתם ביושב ומתחמם כנגד המדורה ושם אסרו אפילו בפושרין דדומה כרוחץ בחמין. וכן אני מזהיר את הבלנין כאן שיתנו החמין למקוה בעוד היום גדול, כדי שבכדי שתחשך לא יהיו רק פושרין".

וע"פ דבריו אפשר לישב בס"ד קושיא שתמהו על דברי המשנה ברורה, שלכאורה נראים דבריו כסותרים אהדדי. דהנה בדיני טבילה בחמין (סי' שכו ס"ק ז) כתב: "לפיכך במקום שנוהגין להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין, דאל"כ אסור לטבול בו ועיין בקרבן נתנאל פרק במה מדליקין סי' כ"ד ובתשו' נו"ב מ"ת סי' כ"ד". מוכח מדברי המ"ב שסבר שהטבילה במקוה שמימיו פושרין מותרת. ובהמשך דבריו (שם ס"ק יז) מביא את שיטת הרמב"ם שרחיצת כל גופו אסורה אף בפושרין עיי"ש. וצ"ע דלכאורה דבריו סותרים זה את זה⁴.

אמנם על פי דברי הנודע ביהודה נראה שאין לדמות בין דין רחיצה וטבילה גרידא המותרים בפושרין, לדין הפושרין המוזכר לגבי מדורה. שהרי לשיטתו כל מה שהחמירו התוס' בפושרין זה רק ביושב ומתחמם כנגד המדורה, דדומה כרוחץ בחמין. ומעתה הדברים עולים יפה, דבס"ק ז דמיירי בטבילה התיר המשנ"ב טבילה בפושרין. אבל בדבריו בס"ק יז דמיירי במתחמם כנגד המדורה גם בפושרין אסור, וראיה לדבר כי המ"ב באמת

⁴ ראה שו"ת אז נדברו (ח"ב סי' לה) שיישב דברי המ"ב דבס"ק יז מיירי בפושרין שחיימותם מועטת ובס"ק יז מיירי במים פושרים שמרגישים בהם את חום המים.

הביא מקור דבריו להתיר בפושרין מתוך דברי הנוב"י המחלק בדין הפושרין בין רחיצה וטבילה לבין ההתחממות כנגד המדורה.

עוד אפשר לומר וליישב הדברים באופן אחר, דשיטת המ"ב בעיקרה שהרחיצה בפושרין אסורה אף היא (כדבריו שבס"ק יז), אלא שלגבי הטבילה בפושרין הכריע המ"ב לקולא, הואיל ומצאנו להקרבן נתנאל המתיר טבילה אף בחמין, ולפיכך סובר המ"ב דעכ"פ לגבי הטבילה בפושרין בודאי דאפשר להקל.

וכדברים הנ"ל לחלק בין טבילה בחמין לטבילה בפושרין מצינו אף בדברי זקני בשו"ת חכם צבי (סימן יא) שכתב: "ששאלת ע"ד הנשים שהיו נוהגות לטבול בלילי שבת בחמין כדרכן בחול וכו', נלע"ד דבודאי לאו שפיר עבד וכו' והעוברת וטובלת בלילי שבתות בחמין ודאי איסורא עבדא ושרי למיקרייה עבריינא כדאיתא בגמרא ומנדין עליה כמו שכתב הרמב"ם וכו'. והטוב והישר הוא שתטבולנה בצונן כמו שטובלות הנשים ברוב מקומות ישראל וכו', או תפיג צינת המים לבד ולא תתחמם עד שיעור שיקרא להם מים חמים. וכל אלו דרכים נכונים וישרים למוצאי דעת". וכדברים האלו הובאו גם בשו"ת מהר"י עניזל (סי' עא) ובשו"ת אבני צדק ושו"ת זרע אמת (המובא בדברי הדע"ת דלעיל) ובשו"ת חסד לאברהם (תאומים, מהדו"ק סי' ל) וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רכט).

ח

וע"פ שיטתם, עלינו לעמוד על גדר הפושרים והחמים ולאומדם, בכדי שנוכל לדעת למעשה איזו טבילה בחמין מותרת.

מדברי החכם צבי, שכתב "או תפיג צינת המים לבד ולא תתחמם עד שיעור שיקרא להם מים חמים", ניתן ללמוד שאע"פ שהמים חמים קצת, אם אין בני אדם מכנים אותם בלשון מים חמים, דין מים פושרים להם ומותר לטבול בהם.

אמנם המ"ב בשער הציון (שם אות ח - ט) כתב, שגדר מים פושרים היינו שאין היד סולדת בהן. וכמו"כ בקצות השולחן (סי' קלג ס"ק ג) הביא ראייה משו"ע הרב שהטבילה בחמין האסורה היינו, במים חמים שהיד סולדת בהן ובפחות משיעור זה הווי המים כפושרין, והטבילה מותרת בהם.

לעומתם, הקצוה"ש שם מביא מדברי האחרונים החולקים על שיטה זו, וכך מובא אף בתהלה לדוד, שגדר הדברים אם מרגישים במים קרירות מסויימת דין המים כפושרין. ברם, אם אין הנכנס במים מרגיש כל קרירות אסור לטבול שם. ועיי"ש דכל שהוא יותר מחמימות הרוק יש לאסור ומקור לכך כבר מובא בשו"ת חוות יאיר (סי' קא) המובא בפתחי תשובה (יו"ד סי' צד ס"ק ב) ששיעור הפושרין הוא כחמימות הרוק, עיי"ש.

אמנם בדרכי תשובה (סי' קב ס"ק נא) אחר שהביא את שיטת החוות יאיר כתב, וז"ל: "אמנם מלשון הבה"ג פרק גיד הנשה דחלב חלבא בי' כסא שרא למיכל ביה בשרא דחלב אפי' בשעתא דחולבין ליה צונן הוא, עיי"ש. מבואר להדיא אף שהוא יותר מכדי חמימות הרוק עד שיעור החלב שחולבין אותו מהפרה, כמו שרואין בחוש דחלב בשעת חליבה הוא חם יותר מחמימות הרוק ואפ"ה כתב הבה"ג שהוא בכלל צונן, ע"כ בודאי אפי' באיסור דאורייתא אין לנו להחמיר יותר".

מו"ר הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצוק"ל בספרו מנחת שלמה (סימן צא אות ח) הביא דברי הדרכ"ת וכתב דלפי שיטתו הרי שעד 40 מעלות צלזיוס (104 מעלות פערענהייט) אין החמימות בגדר יד סולדת בו בודאי, והוסיף דלפי המבואר בחולין (ה, ב) שבית השחיטה של ברווז חולה חשיב כצונן, הרי כשנבדוק מידת החום הנ"ל ניווכח שהינה כ - 48 מעלות צלזיוס, ועכ"ז מבואר שמידת חום זו הוי בגדר צונן, ומכאן הסיק דעכ"פ עד שיעור של 45 מעלות צלזיוס (שהם כ - 112 מעלות פערענהייט) אין לחוש כלל דיחשב כדין יד סולדת בו.

ברם, רבים מן הפוסקים סבירא להו שיש להחמיר ביותר מארבעים מעלות שדינם כיד סולדת בו וכך מו' משמיה דהחזון איש. ודעת הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד אות ג)

ד"מהראוי להחמיר כמדומני בשיעור ק"י פערענהייט (שהם 43 מעלות צלזיוס), הוא כבר חום גדול שיש לחוש ליד סולדת כפי מה שבדקנו בעצמנו". על כן נראה שכל אחד ינהג בזה כמנהג רבו.

ט

בעיקר דין טבילה בשבת כתב בביאור הלכה (שם, שלהי ד"ה אדם מותר) "ודע עוד דאם הוא טהור גמור ורוצה לטבול בשבת בשחרית משום תוספת קדושה אין בזה משום חשש מתקן מצד הדין וכו', אך לפי מה שכתב מהרי"ל דיפה נוהגות הנשים שאינן טובלות שלא בזמן משום חשש סחיטה, נראה דגם טבילה כזו יש למנוע, ודי לנו במה שאנו מקילין לטבול בשבת היכא דהוא צריך לטבילה".

אמנם בשו"ת אגרות משה (חאו"ח ח"ד סוף סי' עד) כתב להתיר לטבול בפושרין לטבילת עזרא ולתוספת קדושה (הטובל לשם טבילת עזרא, אף שבעיקרה מחזי כמתקן - ראה בה"ל סי' שכו ס"ח - כבר כתב בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' לד שבזמן הזה שנוהגין לטבול אף שלא לשם טבילת עזרא, ממילא יש להתיר גם למי שמתכוון בטבילתו אף לשם כך), ומוכח דלא חשש לאיסור סחיטה, כי סבר דאפשר להזהר בזה, וראה עוד באורחות יושר להגר"ח קניבסקי שליט"א (סי' יא) אחר שהאריך בחשיבות עצם הטבילה, הביא מנהג אביו מרן הגר"י קניבסקי זצ"ל שהיה טובל בש"ק, אבל נזהר בשלשה, א. פושרין בלבד, ב. חשש סחיטה, ג. חשש טלטול.

וע"ע בקצות השלחן (שם) שהאריך להשיג על הבה"ל, וכתב דמאחר שמפורש בדברי האריז"ל שצריך לטבול בצפרא דשבתא אין למנוע טבילה זו. וראה בשלחן הטהור (קאמרנא, סי' רס ס"ז) שכתב: "מצוה וחיוב לטבול שחרית קודם התפלה ביום השבת עפ"י מרן האר"י וכו', והזהיר על כך ביותר.

י

אמנם מן החובה להעיר לחסידים, המקפידים לטבול בשבת קודם התפילה לתוספת קדושה וכדו', שהיות ועיקר ההיתור הינו מדברי הקרבן נתנאל, הסובר שטבילת מי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות, א"כ באמת חייבים להקפיד, שלא תהא כניסתו למים כי אם למטרת טבילה ולא לשם רחיצה. לפי"ז יש להיזהר כי מיד בעת היכנסו למים יטבול כמניין הטבילות שהוא רגיל לטבול בכל יום, ומיד לאחר מכן יצא מהמים, דאל"כ הלא ייכשל באיסור רחיצה בשבת. והזהיר עד מאוד בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' תקכו) להזדרז שלא לעבור על איסור רחיצה בשבת ואזי יצא שכר טבילתו בהפסד חילול השבת ח"ו, וכתב דכל מי שבידו למחות מחויב למחות על אלו שמששים עצמם במקוה בחמין, עיי"ש. וע"ע בתשו' חוות יאיר (סי' קפא) שגם כתב שאין היתר לטבול בשבת יותר מההכרח למצוה.

בשולי הדברים אציין כי כל האמור כאן לא בא להכריע ולפסוק הלכתא כמאן, אם כדברי האוסרים או כדברי המתירים, כי לא באתי להכניס ראשי בין ההרים הרמים. וכל הדברים באו רק לבאר מה סיבת ההיתר שנהגו החסידים ואנשי המעשה בטבילה קודם התפילה בשבת קודש.

מה המקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל, והוא יזרוק עלינו מים טהורים לטהרנו ויגאלנו שנית בקרוב ונזכה לקיום הכתוב "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

* * * * *

